www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Eskiçağ Önasya Tarihinde Gutiler

Gutians in Ancient Near Eastern History

Okay Pekşen*

Abstract: Providing information about the origin of the Gutians, the mad that have survived to the present day are very limited. Therefore, many different opinions have been made about the origin of this tribe. The strongest of these views is that Gutians are a Turk tribe. Many scientists who have been studying the Gutian king names mentioned in the Sumerian Kings List argue that this tribe is of Turk origin. The life styles, management approaches and geography of the Gutians strengthens this claim. This tribe, which came to Mesopotamian lands with migrations at the end of the third millennium, has an important place in the history of Ancient Near East. Gutians, which is one of the most important factors in the destruction of the Akkadians, the first empire of history, reigned in Ancient Mesopotamia for nearly a hundred years. This process, which can be called an interim period in terms of Mesopotamian history, ended with the establishment of the Neo Sumerian State. Gutians, who had to return from the Mesopotamia to the Zagros Mountains, preserved their effectiveness in the Near Eastern territory until the 1st millennium BC. The aim of this study, which was prepared by using cuneiform sources and modern literature, is to make inferences by combining the scattered information about the origins of the Gutians and the effects in the Ancient Near East.

Structured Abstract: Gutians, Lullubies, Elamites and Kassites constitute the main ones of the Asian nomadic societies, which have a great political and cultural importance in the history of Near East throughout the third millennium BC. These societies in the end of the third millennium BC they came to the lands of Near East and settled the western regions of today's Iran. According to the information obtained from the cuneiform texts, Gutians, who lived in the Zagros Mountains in the third millennium BC, was destroyed the Akkadians. In addition to many researches on the origin of this tribe, different theses have been put forward. The strongest of these claims is that the people of Gutu are Turk origin. According to the information in cuneiform sources, the area between the Small Zap River and Diyala River, as it is known today, was called Gutium, or Gutian country. According to the information in the cuneiform texts dating back to the third millennium BC, Gutians, who did not perform appropriate religious rites, is described as a people who harm the people living in the country of Babylon and they removed wife from his husband and child from his family. In some texts dating before 2400 BC, it is stated that Gutian country is composed of land surrounded by Subartu in the north and Elam country in the south. According to the information obtained from the Akkadian texts, this warrior tribe

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Eski Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı).
Assist. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Art and Sciences, Department of History (Ancient History).
ORCID 0000-0003-4841-5427
okay.peksen@omu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Pekşen, O. (2020). Eskiçağ Önasya Tarihinde Gutiler, *Turkish Studies - History*, 15(1), 245-259.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41947>

Received/Geliş: 06 February/Şubat 2020

Accepted/Kabul: 21 March/Mart 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 24 March/Mart 2020

CC BY-NC 4.0

went down to the western plains from the Zagros Mountains between 2150 and 2050 BC, came to Mesopotamia and dominated these lands for about a hundred years. Gutians, who lives in the Zagros Highlands, which surrounds the southern and southwestern regions of Azerbaijan, is a tribe comprising of nomadic clans with different rulers. The administrative structuring of the peoples, called Gutians, was a confederation, just like the Scythians, the Alans, the Tatars and the Oghuzes. In cuneiform documents, only groups of Gutians that interact with neighboring communities are mentioned. It established a central political structure with Semitic Akkadians who came to Mesopotamia by migrating in 2500 BC and the political integrity of the region was ensured. Sargon is the founder of Akkadian State. Describing himself as the "King of Sumer and Akkad" after achievements in the political and military sphere, Sargon is the first known emperor in history. After Sargon, his sons Rimush and Manishtusu came to the throne of Akkad, respectively. During these kings, exploitative state policy based on exploitation was maintained. The Akad Empire reached the peak of its power during the rule of Sargon's grandson Naram-Sin, who came to the throne after these kings. The Akkadians, who organize military expeditions to distant regions, also raided the Gutians who lived in the lands between the Tigris River and Urmiye lake and looted all the economic assets of the region. This rapid growth realized by the Akkadian State brought along some problems. The inner peace in the country has deteriorated and the level of life has decreased in proportion to the increase in the population. In addition, a large class of civil servants was created to tackle the problems encountered in collecting taxes, which paved the way for the economic collapse of the state. Taking advantage of this turmoil environment where Akkadians are, Gutians came to the region from Zagros Mountains. After the collapse of Akkadians, the Third Dynasty of Ur reestablished the political unity of Mesopotamia. In a text remaining from this period, Gutians coming to the region and the destruction of the Akkad State is conveyed for divine reasons in the text named "The Curse of Agade". According to the information in this text, Naram-Sin, accused of committing a crime against Enlil, the chief god of the city of Nippur, defeats the ruler who was brought to the throne of Nippur as a rival by the gods and plunders the Ekur temple of the god Enlil in the city of Nippur. Upon these developments, the gods assigned the Gutians Naram-Sin, who lived in the Zagros Mountains, to punish them. However, the reality of the information in this text is controversial. Written documents giving information about the political presence of the Gutians in the Ancient Mesopotamia begin to be seen from the period of Šar-kali-šarri. Gutian king Sharlak was taken prisoner by Šar-kali-šarri and the threat of Gutian was temporarily repelled. As a result of the Gutians victory over the Akkadians and gaining control in the cities of Mesopotamia, Gutians domination started in the region in question for 91 years and 40 days. According to the Sumerian king list between the Uruk V and VI dynasties, the total 21 Gutian kings are mentioned. According to the Sumer Kings List, the last king of the Gutians was Tirigan, who only remained on the throne for 40 days. The Gutian domination in Mesopotamia has ended as a result of this king's being taken prisoner by being defeated by the king of Uruk, Utuhegal. Gutian effect in the Mesopotamia After the Third Dynasty of Ur, also continued during the time of the Babylonians, the new ruler of the region.

Keywords: Ancient History, Gutians, Akkadians, Neo Sumerian State, Mesopotamia.

Öz: Gutilerin menşesine dair bilgiler veren günümüze ulaşmış deliller oldukça kısıtlıdır. Bundan dolayı bu kavmin menşesine dair pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden en kuvvetli olanı Gutilerin Türk kökenli bir kavim olduklarıdır. Sumer Krallar Listesinde belirtilen Guti kral adları üzerinde incelemeler yapan pek çok bilim adamı bu kavmin Türkî menşeli olduklarını savunmaktadır. Gutilerin yaşam şekilleri, yönetim anlayışları ve yaşamış oldukları coğrafya bu iddiayı güçlendirmektedir. MÖ III. binyılın sonlarında göçlerle Mezopotamya topraklarına gelen bu kavim Eskiçağ Önasya tarihi seyrinde önemli bir yer tutmuştur. Tarihin bilinen ilk imparatorluğu olan Akadlıların yıkılmasının en önemli etkenlerinden birini oluşturan Gutiler, yaklaşık yüz yıl boyunca Eskiçağ Mezopotamya'sında hüküm sürmüşlerdir. Mezopotamya tarihi açısından bir ara dönem olarak adlandırılabilir olan bu süreç Yeni Sumer Devleti'nin kurulmasıyla son bulmuştur. Mezopotamya'dan Zagros Dağları'na geri dönmek zorunda kalan Gutiler MÖ I. binyıla kadar Önasya topraklarında etkinliklerini korumuşlardır. Çivi yazılı kaynaklar ve modern literatürden faydalanılarak hazırlanmış olan bu çalışmanın amacı ise; Gutilerin menşeleri ve Eskiçağ Önasya tarihindeki etkilere dair dağınık halde bulunan bilgileri bir araya getirerek çıkarımlarda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Tarihi, Gutiler, Akadlılar, Yeni Sumer Devleti, Mezopotamya.

Gutilerin Türklüğü Meselesine Dair Görüşler

MÖ III. binyıl Önasya tarihinde gerek siyasal gerek de kültürel açıdan büyük bir önem arz eden Asyalı göçebe toplumların başlıcalarını Gutiler, Lullubiler, Elamlılar ve Kaslar oluşturmaktadır. Bu toplumlar MÖ III. binyılın sonlarında Önasya topraklarına gelerek bugünkü İran'ın batı bölgelerini iskân etmişlerdir. Bu toplumlardan Gutiler bahsi geçen bölgenin kuzeyine, diğerleri ise güneyine yerleşmişlerdir (Memiş, 2002: 738; Memiş, 2009: 50). Çivi yazılı metinlerden edinilen bilgilere göre MÖ III. binyılda Zagros Dağları ve Toroslarda yaşayan Gutiler Akadlıların tarihten silinmesine neden olan göçebe bir kavimdir. Bu kavmin menşesine dair pek çok araştırma yapılmakla birlikte farklı tezler ortaya atılmıştır.

Bu hususta görüş bildiren ilk kişi, M. Kemal ATATÜRK tarafından Ankara Üniversitesi merkezli bir Sumeroloji kürsüsü kurulması amacıyla Almanya'dan Türkiye'ye davet edilen Yahudi bilim adamı Benno Landsberger'dir. Söz konusu bilim adamı II. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu "*Ön Asya Kadim Tarihinin Esas Meseleleri*" başlıklı tebliğinde "...*Bu Gutium yahut Kutium milletinin adının Akatça nisbet eki olan kısmını çizecek olursak, kut kalır. Eğer çok mühim olan alâmetler bizi aldatmıyorsa, tarihimizde Türkler'le en yakın bir surette münasebettar olan, hattâ belki de ayniyet gösteren kabile budur...*" ifadeleriyle Gutilerin Türklüğü hususunda tespitlerde bulunmuştur. Gutî kral adlarından hareketle görüşünü destekleyen Landsberger, bu kral adlarından Yarlğan'ın Orhun yazıtlarında geçen şahıs adı *Yargan*'ı hatırlattığını vurguladıktan sonra diğer kral adlarını "El Ulumuş = memleketi büyütmüş"; "Yarlğan = haber veren"; "Tirigan = yardım eden, diri kan"; "Şarлак veya Çarлак = farklı lehçelere göre kanatlı ve memeli hayvan adı" şeklinde Türkçe manaları ile belirtmiştir (Landsberger, 1937: 105). Landsberger'in yanı sıra Prof. Dr. Kemal Balkan "*Eski Önasya'da Kut (veya Gut) Halkının Dili İle Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik*" adlı makalesinde Landsberger'in iddialarını dil açısından delillendirecek açıklamalarda bulunmuştur. Balkan'a göre, Türk tarihinin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhun yazıtları ile bu yazıtlardan yaklaşık üç bin yıl öncesine ait yazılı belgelerin dil şeması ve etimolojik açıdan ayniyet göstermesi çok zordur (Balkan, 1990: 9). Biz de burada K. Balkan'a katılmakla birlikte dillerin yaşayan varlıklar olduğunu ve bu yaşamın gereği olarak zamanla değişime uğrayabileceklerini belirtmek istiyoruz.

Gutilerin Türklüğü hususunda görüş bildiren bir başka bilim adamı da Prof. Dr. Salih Çeçen'dir. Landsberger ve Balkan'ın görüşlerine katılan Çeçen, bu görüşlere ilave olarak kutsal kitaplar üzerinde de incelemelerde bulunarak bu kitaplarda bulunan başta bugünkü Cudi isminden hareketle coğrafi bölge ve yer adları ile Gutî adı arasında bağlantı kurarak bu kavmin yaşadığı bölgeyi vurgulamaktadır (Çeçen, 2008: 105).

Gutilerin menşei hususunda görüş bildiren Prof. Dr. Ekrem Memiş de Gutî kavminin Türk kökenli olduğunu kabul etmektedir. Gutî kral adlarının hem anlam hem de şekil açısından Türk geleneğine göre oluşturulmuş olduğunu vurgulayan Memiş, Gutilerin yanı sıra Elamlılar ve Kasların da Türk menşeli kavimler olduklarını belirtmektedir (Memiş, 2002: 438 – 439; Memiş, 2009: 50).

Gutilere ait orijinal Gutça/Kutça metin olmadığından dolayı bu kavime ait bilgileri çağdaş veya sonraki dönemlerde yaşamış olan kavimlerin yazılı metinlerinden elde edebilmekteyiz. Öyle ki, Mezopotamya'da görülen Gutî hakimiyet döneminden sonraki devirlerde yazılmış olan Sumer Krallar Listesi'nde geçen Gutî kral adları bu dile ait tek kaynağımızı oluşturmaktadır. Bu adların bazılarında (Habil-kên, Puzur-Sin vb.) Sami Akadlılara ait etkiler bulunurken bazıları ise (Yarlğan, Tirigan, Şarлак, Elulumeş vb.) Gutça'dır (Günbattı, 2007: 31). Bu hususta görüş bildiren Prof. Dr. Salim Koca, Gutî kral adlarından hareketle çıkarımda bulunarak Sumer dili ile Türk dili arasındaki benzerliğin yanı sıra Türkçe ile Gutî dili arasında da benzerliklerin olduğunu vurgulamaktadır (Koca, 2002: 657). Aynı konuda görüş bildiren Prof. Dr. İlhami Durmuş ise bu kavmin Türklerle bağlantılı olmaktan daha da ileri bir ilişki içerisinde olduğunu, hatta ayniyet gösterdiğini belirtmektedir (Durmuş, 2016: 188).

Ülkemizdeki bilim adamlarının yanı sıra yurtdışında çalışmalar yürüten bilim adamları da Gutilerin menşesine dair görüşler bildirmişlerdir. Bu bağlamda J. M. Roberts Gutilerin Kafkas kökenli bir kavim olduklarını “*Akadların devrilmesinde rol oynayan Gutyalılar bir Kafkas kavimidir.*” ifadesiyle vurgulamaktadır (Roberts, 2011: 68).

Gutilerin dil yapıları ve menşei hakkında değerlendirmelerde bulunan Azerbaycanlı Etimolog Prof. Dr. Feridun Ağasioğlu, Guti kral adları ile Türk hükümdar adları arasında yapmış olduğu mukayese neticesinde Gutilerin Azerbaycan coğrafyasında yaşayan Türk boylarından oluştuğunu vurgulamaktadır (Ağasioğlu, 2000: 16-18). Ayrıca M. F. Zekiye de Ağasioğlu’nun görüşlerine katılmakla birlikte Gutilerin Türk dili konuşan kavimlerden olduklarını vurgulamaktadır (Zekiye, 2002: 424). Öyle ki, Gutilerin ana vatanı ve dilleri hususunda M. Roberts, F. Ağasioğlu ve M. F. Zekiye’nin görüşleri örtüşmektedir. Adı geçen bilim adamlarının yanı sıra W. Koppers da Landsberger’in görüşlerine katılmakta ve Gutilerin Türklüğünü vurgulamaktadır (Koppers, 2002: 319). Tüm bu görüşlerin yanı sıra bugünkü Hakkari dağlarında bulunmuş olan taş steller Eskiçağ Önasya dünyasında Turanî kavimlerin varlığının ispatı açısından büyük bir önem arz etmektedir (Sevin, 2005: 13 vd.; Çeçen, 2008: 104).

Tüm bu görüş ve tespitlerden hareketle Eskiçağ Önasyası’nın siyasal ve kültürel yaşamına büyük bir etki etmiş olan Guti kavminin Turanî bir kavim olduğu ve dil açısından Türkçe ile benzerlikler gösteren bir dile sahip oldukları kanaatine varmak yanlış olmayacaktır. Öyle ki, siyasal teşkilatlanma açısından Gutiler bir çeşit seçimle iş başına gelen “*elbeyi*” tarafından yönetilmekteydi. Hakim olunan bölgelerde kabileler halinde yaşayan Gutiler, bu bölgelerin yönetimi ve vergilerin toplanması işini de “*elbeyleri*” aracılığıyla gerçekleştirmekteydiler (Ağasioğlu, 2000: 15) Çağdaşları olan toplumlardaki soya dayalı hükümdar anlayışından oldukça farklı olan bu anlayış, Türk töresindeki bey seçme ve toy anlayışıyla da büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu durum da Gutilerin Türklüğüne dair kanıt oluşturacak delillerden birini oluşturmaktadır. Gerek Türk gerek de yabancı bilim adamlarının tüm bu görüşlerinden hareketle Önasya topraklarındaki Türk varlığının bilinenen yaklaşık üç bin yıl daha öncesine uzandığı ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Gutilerin Yaşadığı Bölgeye Dair Tespit ve Görüşler

Çivi yazılı kaynaklardaki bilgilere göre bugünkü adıyla Küçük Zap Suyu ile Diyala Nehri arasında kalan bölge Gutium yani Guti ülkesi olarak adlandırılmaktaydı (Memiş, 2002: 435). Bu toprakların sınırlarını daha genel olarak belirtmemiz gerekirse Doğu Toroslari ile Zagros Dağları arasındaki bölgenin Gutilerin yaşadığı bölge olduğunu söyleyebiliriz. Çivi yazılı ve arkeolojik kaynaklardan hareketle MÖ III. binyıldan itibaren bu dağlık bölgede yaşadıkları anlaşılan Gutilerden Kur’an-ı Kerim’de de bahsedilmekte ve çivi yazılı metinlerde “g” harfi ile belirtilen kelimeler Kuran-ı Kerim’in yazılmış olduğu Güney Arapçası’nda “c” harfi ile belirtilmektedir. Buradan hareketle Kur’an-ı Kerim’de Cudi Dağı olarak ifade edilen bölgenin aslında Guti Dağı olduğu, bu bölgeye Gutilerden esinlenilerek adlandırma yapıldığı sonucuna varılmaktadır (Çeçen, 2008: 107).

III. binyıla tarihlenen çivi yazılı metinlerdeki bilgilere göre uygun dini ayinler yapmayan Gutiler, karısını kocasından, çocuğunu ailesinden kopararak Babil ülkesinde yaşayan halka zarar veren bir kavim olarak nitelendirilmektedir (Mieroop, 2002: 409). MÖ 2400’lerden önceye tarihlenen bazı metinlerde ise Guti ülkesinin kuzeyde Subartu, güneyde ise Elam ülkesiyle çevrili olan topraklardan oluştuğu belirtilmektedir (Günbattı, 2007: 29). Bu metinlerin yanı sıra MÖ II. ve I. binyıla tarihlenen metinlerde de Zagros Dağları’nın bulunduğu topraklar için Guti Ülkesi, bu topraklarda yaşayan savaşçı halklar için ise Gutiler adı kullanılmaya devam etmiştir (Mieroop, 2002: 409). Gutiler hakkında bilgi veren ilk yazılı belgeler olma özelliğine sahip Akad metinlerinden edinilen bilgilere göre bu savaşçı kavim MÖ 2150-2050 yılları arasında Zagros Dağları’ndan batıya ilerleyerek düzlüklere inmiş ve Mezopotamya’ya gelerek hakimiyet kurmuş ve bu topraklarda doksan yıldan fazla bir süre varlık göstermiştir (Memiş, 2002: 438; Memiş, 2009: 48; Espak, 2016: 77). Guti ülkesinin yerinin tam olarak belirlenmesinde farklı izahatların bulunmasının en önemli

sebebi hiç kuşkusuzdur ki, söz konusu bölgelerde Gutilere ait herhangi bir arkeolojik bulgunun elde edilmemiş olmasıdır.

Bugünkü Azerbaycan'ın güney ve güneybatı bölgelerini çevreleyen Zagros Dağlık bölgesinde yaşayan Gutiler başlarında farklı yöneticiler bulunan göçebe kabilelerden müteşekkil bir kavimdir (Mieroop, 2002: 408; Elçibey, 2014: 60). Bu durum da Guti ülkesinin yerinin tam olarak belirlenmesine engel teşkil eden hususlardan birini oluşturmaktadır. Öyle ki, Guti boylarının yarı göçebe hayatın bir getirisi olarak sürekli şekilde hareket halinde olması MÖ III. binyıldan MÖ I. binyıla kadar Guti ülkesi hakkında izahatları barındıran metinlerdeki bilgilerin lokalizasyon açısından çelişmesine de yol açmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Guti ülkesi teriminin sürekli olarak aynı bölgeyi ifade etmediği, Guti adının da daimi surette aynı halkı karşılamadığı sonucuna varmak mümkündür (Mieroop, 2002: 408).

Gutiler olarak adlandırılan halkların idari yapılanması tıpkı İskitler, Alanlar, Tatarlar ve Oğuzlar gibi bir çeşit konfederasyon şeklindeydi. Farklı boylardan oluşan bu topluluğun çivi yazılı belgelere konu olanları yalnızca komşu toplumlarla etkileşim içerisine girenleridir. Kuvvetle muhtemeldir ki, yazılı belgelerde haklarında bilgiler edinebildiğimiz Guti boylarının haricinde bilgi sahibi olmadığımız pek çok boy daha geniş coğrafyalarda varlıklarını sürdürmekteydi. Öyle ki, Gutilerin Türklüğü görüşünden hareketle bu boyların Orta Asya içlerine doğru yayılmış olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Bu hususta görüş bildiren K. Balkan ve Hitit dilbilimcisi B. Hrozný Gutilerin Lullubiler ve Kaslar ile akraba bir toplum olup Hazar Denizi'nin güney doğusu ile Ceyhun Nehri arasında kalan Batı Türkistan topraklarından Zagros Dağları'na MÖ 2500 yıllarında göç ederek geldiklerini vurgulamaktadırlar (Gadd, 2006: 454; Balkan, 1990: 18; Durmuş, 2000: 187).

Harita 1: Gutilerin yayılım bölgesi (Mieroop, 2014: XI).

Akadlıların yaptığı adlandırma ile Gutiler tabiri söz konusu dönemde Mezopotamya topraklarında varlığı görülen tüm göçebe toplulukları ifade etmek için kullanılmaktaydı. Ayrıca Gutiler metalürji hususunda gelişkin bir toplumdur. Gutiler'in kullanmış olduğu boru şeklinde yuvası bulunan ok ve mızrak uçlarının Mezopotamya'da, Altaylar'da ve Kuzey Çin'de bulunmuş olması söz konusu boyların yayılmış olduğu geniş coğrafyayı göstermesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir (Kısamov, 2015: 45, 48).

Eskiçağ Önasya Siyasi Tarihinde Gutiler

Eskiçağ Mezopotamya tarihinde Sumerliler ile ortaya çıkan birbirinden bağımsız kent devleti yapılanması MÖ 2500’lerde göç etmek suretiyle bölgeye gelen Sami Akadlılarla merkezi bir siyasal yapılanmaya evrilmiş ve bölgenin siyasal anlamda bütünlüğü sağlanmıştır. Siyasal yapılanmanın yanı sıra bölgede etnik açıdan da bir değişime sebep olan Akadlılar, MÖ 2350’de insanlık tarihinin bilinen ilk imparatorluğunu kurmaya muvaffak olmuşlardır (Memiş, 2002: 438; Memiş, 2009: 48). Sumer Krallar listesinde Kiş hanedanının dördüncü kralı olarak belirtilen Ur-Zababa’nın sarayında büyüyen Sargon, Akad Devleti’nin kurucusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sever, 2008: 41). Söz konusu kral, imparatorluğun sınırlarını genişletmeyi amaçlayan sömürüye dayanan bir dış politika belirlemiştir (Memiş, 2002: 438; Memiş, 2008: 48). Bu politika çerçevesinde Sumer topraklarında bulunan kent devletlerini birer birer ele geçiren Sargon, nihayetinde bütün Mezopotamya’yı kontrolü altına almıştır. Siyasal ve askeri anlamda elde etmiş olduğu bu başarılarından sonra kendisini “*Sumer ve Akad Ülkesinin Kralı*” olarak niteleyen Sargon, tarihin bilinen ilk imparatoru olma özelliğini elde etmiştir. Akad Devleti, askeri ve siyasal anlamdaki bu kazanımlarını ekonomik kazanımlarla da perçinlemiş ve tarımdan ticarete kadar her alanda eski Önasya’nın rakipsiz gücü haline gelmiştir (Frederic, 1974: 41 – 43). Sargon’un ardından Akad tahtına sırasıyla oğulları Rimuş ve Maniştusu çıkmıştır. Söz konusu krallar döneminde sömürüye dayalı yayılcı devlet politikası sürdürülmekle birlikte bu krallardan sonra tahta çıkan Sargon’un torunu Naram-Sin’in iktidarı döneminde Akad İmparatorluğu gücünün zirvesine ulaşmıştır. Öyle ki, bu başarılarından sonra Naram-Sin kendini “*Dört bir yanın kralı*” olarak nitelemiş ve “*Agade tanrısı*” olarak tanrılaştırmıştır (Kramer, 2002: 89). Uzak bölgelere de seferler düzenleyen Akadlılar, Dicle Nehri ile Urmiye Gölü arasındaki topraklarda beylikler halinde yaşayan Gutiler üzerine de akınlar gerçekleştirmiş ve söz konusu bölgenin tüm ekonomik mal varlığını yağmalamışlardır (Ağasıoğlu, 2000: 15). Akad Devleti’nin göstermiş olduğu bu hızlı büyüme bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Ülkedeki iç huzur bozulmuş ve nüfusun artmasına orantılı olarak hayat seviyesi düşmüştür. Ayrıca vergilerin toplanmasında karşılaşılan sorunların giderilebilmesi için geniş bir memurlar sınıfı oluşturulmuş, bu da devletin ekonomik anlamda çökmesine zemin hazırlamıştır. Akadlıların içinde bulunduğu bu kargaşa ortamından faydalanan Gutiler, Zagros Dağları’ndan bölgeye gelmişlerdir (Frederic, 1974: 41 – 43; Mieroop, 2002: 409). Gutiler ilk başlarda mağlup olarak geri çekilseler de sonrasında daha da güçlü bir şekilde akınlar gerçekleştirerek bölgede yaklaşık yüz yıl sürecek olan hâkimiyetlerini kuracaklardır (Frederic, 1974: 41 – 43).

Gutilerden bir halk olarak bahseden ilk yazılı belgeler yaklaşık olarak MÖ 2350-2200 yıllarına tarihlenmekte olup, Akadlıların kontrolü altındaki Babil ülkesinden elde edilmiştir. Bu belgelere göre Akad hanedanının yıkılmasından sorumlu tutulan Gutiler, tarımsal yaşama zarar veren bozguncular olarak nitelenmektedir (Mieroop, 2002: 409). Akadlıların yıkılmasından sonra Mezopotamya’nın siyasal birliğini yeniden teşkil eden III. Ur Hanedanlığı’ndan kalan bir metinde Gutiler’in bölgeye gelerek Akad Devleti’ni yıkarak kontrolü ele geçirmesi “*Akad’ın Üzerindeki Bela*” veya “*Agade’nin Laneti*” adlı metinde tanrısal gerekçelerle aktarılmaktadır (Espak, 2016: 78). Ayrıca Larsa kenti yöneticisi olan Sin-Iddinam’a ait bir metinde de Gutiler hakkında şu ifadeler yer verilmektedir:

“...Sevgili (Enlil’in tapmağı) Ekur’u yıkıldığı için, Enlil (intikamı için) neleri yıkacak? (Tanrı Enlil) Guti dağlarına doğru baktı; Uçsuz bucaksız dağ sıralarını baştan aşağı taradı. İnsan sınıfından sayılmayan, topraktan pay almayan, engel tanımaz Guti, güdülerini insana, akılları köpeğe, vücutları maymuna benzer (onların), (Enlil) onları dağlardan çıkardı, Çekirge sürüleri gibi yayıldılar topraklara, Kollarıyla ovalan kaplarlar, onun (Enlil) adına hayvan avlarlar adeta, hiçbir şey kurtulamaz kollarından, hiç kimse kaçamaz kollarından. Elçiler artık dağ yollarında gözükmez, ulakların gemisi ırmaklardan geçemez...” (Kuhrt, 2013: 73-74).

İlgili metinlerdeki bilgilere göre Nippur kentinin baş tanrısı Enlil'e karşı suç işlemekle itham edilen Naram-Sin, tanrılar tarafından kendisine rakip olarak Nippur tahtına çıkarılan hükümdarı yenerek Nippur kentinde bulunan tanrı Enlil'in Ekur tapınağını yağmalatır. Bu gelişmeler üzerine tanrılar Zagros Dağları'nda yaşayan Gutileri Naram-Sin'i cezalandırmakla görevlendirir. Ancak bu metinlerdeki bilgilerin gerçekliği tartışmalıdır (Pollock, 1999: 191; Nissen, 2004: 201; McLaughling, 2012: 5; Oates, 2015: 44; Yıldırım, 2017: 83 – 84). Naram-Sin'den sonra Akad tahtına çıkan krallar döneminde ülkenin farklı yerlerinde ekonomik gerekçelerle pek çok isyan çıkmıştır. Kuvvetle muhtemel olarak, Gutilerin bölgeye gelmesi ile de ülke çöküşe girmiş ve Akad Devleti yıkılmıştır (Koroğlu, 2013: 83 – 84).

Sumer metinlerinde Naram-Sin'in Ekur tapınağını yağmalatması ve sonrasında Akadlıların maruz kaldığı sorunlar dini gerekçelerle açıklanmaktadır. "*Agade'nin Laneti: Öcü Alınan Ekur*" adı verilen tarihi metinde bu durum açıkça ortaya konulmaktadır. Söz konusu metinde verilen bilgilere göre, iktidarını güçlendirdikten sonra Tanrı Enlil'in buyduklarına uymayarak aksi yönde faaliyetlere girişen ve Ekur tapınağını bakır baltalarla yıktıran Naram-Sin'i cezalandırmak üzere Tanrı Enlil tarafından Gutiler görevlendirilmiş ve yaşadıkları dağlardan indirilmiştir. Metnin devamında verilen bilgilerde Gutilerin başta Agade olmak üzere tüm Akad ülkesini yağmaladıkları ve yönetimi ele aldıkları şu ifadelerle belirtilmektedir:

"...Ama bunları yapar yapmaz "öğütler Agade'yi terk etti" ve "Agade'nin sağduyusu yerini budalalığa bıraktı." O zaman "Enlil, rakibi olmayan köpüren tufan, sevgili evine saldırdığı için felaket getirdi;" gözlerini dağlara çevirdi ve "hiçbir egemenlik tanımayan bir halk olan" Gutileri aşağı indirdi; "yeryüzünü çekirgeler gibi kapladılar," öyle ki güçlerinden kimse kaçamadı..." (Kramer, 2002: 90 – 93).

Söz konusu metnin devamında ise Sumer panteonunun en önemli sekiz tanrısı Sin, Enki, İnanna, Ninurta, İşkur, Utu, Nusku ve Nisaba'nın Agade kentini lanetledikleri görülmektedir (Foster, 2016: 357). Agade kentinin de tıpkı Nippur kenti gibi yerle bir olmasını dileyen tanrılar, bu amaçla şiirsel içerikli şu lanet metnini söylerler:

"Ekur'a saldırmaya cüret eden, Enlil'e [karşı gelen] kent,
Ekur'a saldırmaya cüret eden, Enlil'e [karşı gelen] Agade,
Korulukların toz gibi yerle bir olsun,....
Balçık (tuğlalar) dipsiz derinliklerine geri dönsün,
Balçık (tuğlalar) Enki'nin lanetlediklerine geri dönsün,
Ağaçların ormanlarına geri dönsün,
Ağaçların Ninildu'nun lanetlediklerine dönsün,
Boğazlanan öküzlerinin yerine kadınlarını boğazlayasın,
Kesilen koyunlarının yerine çocuklarını kesesin,
Yoksulların değerli (?) çocuklarını sularda boğmak zorunda kalsın....,
Agade, sevinçli yürekle inşa edilen sarayın, keder verici bir harabeye
Ayinlerinin ve dinsel törenlerinin yapıldığı yerlerde,
Harabelerde (gezinen) tilkinin kuyruğu sessizce kayıp....,
Kanal kenarındaki teknelerin çekildiği yolu yabani otlar bürünsün,
Araba yolunda 'ağlama otu'ndan başka bir şey büyümesin,
Teknelerin çekildiği yolda ve iskelelerinde,
Yabani keçileri, haşarat (?), yılan ve dağ akrepleri yüzünden hiçbir insan yürüyemesin,

Yürek yatıştıran bitkilerin büyüdüğü ovalarında,
 Gözyaşı kamışı'ndan başkası büyümesin,
 Tatlı akan sularının yerine, acı sular aksın Agade,
 Bu kentte yerleşeceğim' diyen oturacak iyi bir yer bulamayacak,
 Agade'de yatacağım' diyen uyumak için iyi bir yer bulamayacak.” (Kramer, 2002: 90-93).

Bu şiirsel metnin gerçekliği hususu arkeolojik verilerle kıyaslandığında şüphe uyandırmaktadır. Öyle ki, Nippur kentinde yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarında yangın geçirmiş herhangi bir tabakaya ulaşılmamış olması Naram-Sin'in Nippur kentine herhangi bir zarar vermemiş olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Bu duruma ilave olarak Nippur kazılarında üzerinde Naram-Sin'in adının bulunduğu tuğlalara rastlanılmış olması söz konusu kralın Nippur kentinde inşa faaliyetleri yürütmüş olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Nissen, 2004: 201). Ancak her ne gerekçe ile olursa olsun, ilgili metin Akadlıların maruz kaldığı Guti istilasına hakkında bilgiler vermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. İlgili metnin devamında Agade kentinin içine düşmüş olduğu sıkıntılı durum şu ifadelerle belirtilmektedir:

“Kanal kenarındaki teknelerin çekildiği yolları yabancı otlar bürüdü,
 Araba yolunda 'ağlama otu'ndan başka bir şey büyümedi,
 Teknelerin çekildiği yolda ve iskelelerinde,
 Yaban keçiler, haşarat (?), yılan ve dağ akrepleri yüzünden hiçbir insan yürüyemedi,
 Yürek yatıştıran bitkilerin büyüdüğü ovalarında
 'Gözyaşı kamışı'ndan başkası büyümedi,
 Tatlı akan sularının yerine, acı sular aktı Agade'de
 'Bu kentte yerleşeceğim' diyen oturacak iyi bir yer bulamadı,
 'Agade'de yatacağım' diyen uyumak için iyi bir yer bulamadı.” (Kramer, 2002: 94).

Gutilerin Eskiçağ Mezopotamya'sındaki siyasal varlığına dair bilgiler veren yazılı belgeler Şar-kali-şarri döneminden itibaren görülmeye başlar (Gelb, 1973: 11). Bu belgelerden edinilen bilgilere göre Naram-Sin'in iktidarının son yıllarından başlamak üzere, yoğunlukla da Şar-kali-şarri döneminde Akad Devleti yıkılmasına sebebiyet verecek pek çok iç karışıklığa maruz kalmıştır. Naram-Sin'in Zafer Steli'ne de konu olan kuzey bölgelerde yaşayan Lullubiler üzerinde kurulmuş olan otorite dağılmış ve aynı bölgede yaşayan Gutiler Mezopotamya kentlerine akınlar gerçekleştirmeye başlamıştır (Köroğlu, 2013: 83 – 84). Naram-Sin'in nasıl öldüğü hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır (Kınal, 1983: 80). Bu konudaki genel kanaat ülkede görülen kargaşa ortamında vuku bulan bu çarpışmalar sırasında ölmüş olabileceği yönündedir. Naram-Sin'den sonra tahta çıkan oğlu Şar-kali-şarri tarafından Guti kralı Şarlak esir alınmış ve Guti tehdidi geçici olarak püskürtülmüştür. Öyle ki, Şar-kali-şarri'nin ölümünden sonraki kargaşa döneminde Gutilerin yeniden etkinlik göstermesi bu durumu kanıtlar niteliktedir (Kınal, 1983: 80; Memiş, 2017: 80). Akadlılar ile Gutiler arasında vuku bulan çarpışmaları konu edinen Akad ve Elam yazılı belgelerine göre Akad kralları 70 Guti kabilesi ile savaşmak zorunda kalmıştır. Ancak bu boyların genel yapısına baktığımızda tümünün Guti olarak adlandırılmasının yanlış olacağı kanaati oluşmaktadır. Sonraki dönemlere tarihlenen metinlerdeki bilgilere göre “Guti” adı söz konusu dönemde Zagros dağları çevresinde yaşayan Subar, Turuk (Türk), Kuman, Barı, Borü, Gargar, Azer, Zengi vb gibi farklı Türk boylarının genel adını oluşturmaktaydı. Guti konfederasyonu olarak adlandırabileceğimiz bu boyların Akadlılara karşı galip gelmesi ve Mezopotamya kentlerindeki kontrolü ellerine alması

neticesinde söz konusu bölgede 91 yıl 40 gün sürecek olan Guti hâkimiyeti yaşanmaya başlamıştır. (Ağasıoğlu, 2000: 15).

Sumer Krallar Listesi'nde yer alan sıralamaya göre Guti krallarının hâkimiyet dönemi Uruk V ve VI hanedanları arasında toplam 21 kral olarak belirtilmektedir. Söz konusu krallar hakkında bilgileri oldukça az sayıdaki çağdaş metinlerden elde edebilmekteyiz. İlginçtir ki, söz konusu krallar hakkında bilgi veren metinlerin çoğu Sumer Krallar Listesi'nde adı dahi bulunmayan Erridu-pizir'e aittir (Frayne, 1993: 219). Adı geçen listede Guti kralları hakimiyet süreleri ile birlikte belirtildikten sonra “21 hükümdar 91 yıl 40 gün hüküm sürdü” ifadesiyle sonlandırılmaktadır (Jacobsen, 1939: 117 – 121). Listenin ilk kralı “*isimsiz kral*” olarak nitelendirilmiştir. Kuvvetle muhtemel olarak bu durum söz konusu listeyi yazan katibin ilk Guti kralının adını bilmemesinden kaynaklanmaktadır (Kınal, 1983: 87; Ağasıoğlu, 2000: 18). Sumer Krallar Listesi'nde Guti kralları ve iktidar süreleri şu şekilde belirtilmektedir:

Tablo 1: Guti Krallar Listesi (Jacobsen, 1939: 117 – 121).

Erridu-pizir ? yıl (İsimsiz kral)
İmta 3 yıl
Inkişuş 6 yıl
Sarlagab 6 yıl
Şulme 6 yıl
Elulumeş 6 yıl
Inim-Abakeş 5 yıl
Igeşauş 6 yıl
Yarlagab 15 yıl
Ibate 3 yıl
Yarla<ngab> 3 yıl
Kurum 1 yıl
Habil-kin 3 yıl
Laerabum 2 yıl
İrarum 2 yıl
Ibranum 1 yıl
Hablum 2 yıl
Puzur-Sîn 7 yıl
Yarlagan(da) 7 yıl
Si'u(m) 7 yıl
Tiriga(n) 40 gün

Bu listede birbiri ardına tahta çıkmış oldukları belirtilen bu Guti krallarının çok kısa süreler için iktidarda kalmış olması bu kralların farklı kentlerde hakimiyet gösteren çağdaş krallar olma ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır (Mieroop, 2002: 409).

Sumer Krallar Listesi'nde “*isimsiz kral*” olarak belirtilen Erridu-pizir'e ait metinlerde söz konusu kralın kendisini tanıtmak için kullanmış olduğu ifadelerden hareketle, Guti krallarının da Mezopotamya'nın edebi geleneğini benimsediği sonucuna varmak mümkündür. Bu durum da, Gutilerin göçlerle bölgeye gelmiş istilacı bir toplum olmasına rağmen yerel kültür tarafından etkilenmiş oldukları kanaatini oluşturmaktadır. Bu hususta Erridu-pizir'in askeri ve siyasi başarılarını konu edinen bir metinde şu ifadelerle yer verilmektedir:

“...Erridu-pizir, dört bir yanın ve Guti'nin güçlü kralı ... onun generali, Madga ... Erridu-pizir, dört bir yanın ve Guti'nin güçlü kralı, onunla yüzleşmek için acele etti. (Madga'nın yöneticisi” ondan korktu, o kendi dağlık topraklarına girdi ve (Erridu-pizir) onu avladı, yakaladı ve o, kral, onu götürdü (ve) ... onu. Erridu-pizir, dört bir yanın ve Guti'nin güçlü kralı Gutium tanrısının kapısından onu zorla aldı, vurdu ve onu (Madga kralı) öldürdü. Bu yüzden (söyle) Erridu-pizir, dört bir yanın ve Guti'nin güçlü kralı: O

zaman kendime ait bir heykel oluşturdum ve onun boynun üzerine bir ... yerleştirdim...bir giysi ... lapis lazuli, ayarlamadım ve kendim Nippur'daki tanrı Enlil'e bir heykelimi adadım. Bu yazıtları kaldıranlara gelince, Tanrılar Šamaš, Aštar ve Ilaba onun kurumlarını yerle bir etsin ve onun soyunu yok etsin.” (Frayne, 1993: 221).

Erridu-pizir'in Akad kralları gibi kendisini “*dört bir yanın kralı*” olarak tanımlaması Mezopotamya'da kurmak istediği hakimiyete yönelik edebi bir propaganda yürütmek istediği ve kendisini Akad krallarına denk gördüğü kanaatini oluşturmaktadır (Espak, 2016: 78). Söz konusu üslup bir başka Guti kralı Laerabum'a ait olup Sippar kentinde yürütülen kazı çalışmalarında ele geçirilen bir topuz başında bulunan yazıtta da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu yazıtta bulunan metne zarar verecek kişilere karşı “*Guti'nin güçlü kralı Lā-rāb... (bu topuz) yapıldı ve adandı... her kim bu yazıtı siler ve (yerine) kendi adını yazarsa... Guti tanrısı Aštar ve Šin müesseselerini yıksın. Dahası, seferinde başarılı olamasın.*” ifadeleriyle lanet okunmaktadır (Frayne, 1993: 228 – 229). Bu ifadeler de yine Mezopotamya'nın edebi geleneğine ait unsurlardır. Öyle ki, Sumer ve Akad krallarının yanı sıra sonraki dönemlerde Mezopotamya'nın hakimi olacak olan Babil ve Asur krallarının yazıtlarında da aynı üslupla karşılaşılmaktadır.

Akad Devleti'nin yıkılması ve bölgede görülen 91 yıl 40 günlük Guti hakimiyeti dönemi ile birlikte *Yeni Sumer Devri* veya *III. Ur Hanedanlığı Dönemi* adlarıyla anılacak olan yeni tarihi seyrin temelleri atılmıştır. Bu dönemde Lagaş kenti dikkat çekici bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kentte Guti krallarına tabi şekilde varlık gösteren yöneticiler Sumer kültürünün varlığını korumaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çivi yazılı belgelerden elde edilen bilgilere göre Lagaş Kent Devleti'nin öneticileri için sırasıyla Ur-Baba, Ur-Gar, Namhani, Gudea, Ur-Ningirsu, Pirig-mevs adları geçmektedir. Hanedanın kurucusu Ur-Baba'dan sonra Lagaş tahtına damadı Gudea çıkmıştır. Gudea'nın ardından oğulları Ur-Ningirsu ve Pirig-mevs tahta çıkmış olsa da toplamda yaklaşık on yıl süren bu dönemin ardından Ur-Baba'nın ikinci damadı olan Ur-Gar ve üçüncü damadı olan Namhani'nin Lagaş tahtına çıktığı görülmektedir. Bu yöneticilerden Namhani hem Lagaş hem de Umma kentinin yöneticiliğini Gutilere bağlı olarak sürdürmüştür (Bilgiç, 1982: 100; Bayram, 1990: 86). Bu süreçte Lagaş kentinde pek çok imar ve inşaa faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Gudea dönemine tarihlenen diyorit heykeller sanatsal anlamda da faaliyetlerin devam ettiğini göstermektedir (Köroğlu, 2013: 83 – 84). Ayrıca Gudea'nın tarımsal açıdan büyük önem taşıyan yeni sulama kanallarını açtırması, yeni tapınaklar inşa ettirmesi, edebi metinlere önem vermesi ve bilimsel çalışmalar yürütmesi söz konusu yöneticinin uzun yıllar iktidarda kalmasını sağlamıştır. Ayrıca Eskiçağ Önasya topraklarında Guti hakimiyetinin görüldüğü bu dönemde Gudea'nın bu denli kapsamlı faaliyetler yürütebilmiş olması Gutilerin kontrolünde hüküm süren bir vali olabileceği kanaatini oluşturmaktadır. Öyle ki, Gudea'nın saltanatı döneminde Ibranum'dan Yarlagan'a kadar dört Guti kralının değişmesi, buna rağmen Lagaş kralının pozisyonunu koruyabilmesi bu kanaati destekler niteliktedir (Ağasioğlu, 2000: 16). Lagaş kentinin bir diğer yöneticisi Nammahni döneminde de imar ve inşaa faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yürütülmüş olduğu görülmektedir. Söz konusu yöneticiye ait olup Guti krallarına bağlılığın da vurgulandığı bir metinde geçen “*Yarlagan'ın Guti ülkesinin kralı olduğu o günlerde, Umma ensi'si Nammahni, Umma'nın anası (tanrıça) Ninurta için onun eski evini yaptırdı ve onarttı.*” ifadeleri bu durumun açık bir göstergesidir (Kramer, 2002: 422).

Mezopotamya topraklarında toplam 91 yıl 40 gün hüküm süren Gutilerin son kralı Sumer Krallar Listesine göre yalnızca 40 gün tahtta kalabilmiş olan Tirigan'dır. Söz konusu kralın Uruk kenti kralı Utuhegal tarafından mağlup edilerek esir alınması Mezopotamya'daki Guti hakimiyetine son verecek olan gelişmedir. Ancak bu gelişmelerin ardından Gutiler bölgedeki nüfuzlarını kaybetmiş olmalarına rağmen III. Ur Hanedanlığı Dönemi'ne tarihlenen metinlerden öğrenildiğine göre, Gutilerin Orta Fırat bölgesinde siyasal varlığı sürmekteydi. Bu durum da, Gutilerin Mezopotamya'yı tamamen terk etmediklerini göstermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır (Günbattı, 2007: 30; Elçibey, 2014: 60). Utuhegal'e ait bir kitabede söz konusu kral Gutileri tasvir

etmek için “*dağların yılanları ve akrepleri*” ifadelerini kullandıktan sonra bu halkın Sumer ülkesine verdiği zararlardan bahsetmektedir. Bu tanımlama Mezopotamya’nın yerli toplumlarının Gutilere karşı duymuş olduğu korku ve endişeyi açıkça belirtmektedir. Ayrıca Ur kenti yöneticisi Ur-nammu hakkında bilgiler veren bir metinde de Gutiler ile işbirliği yapan Lagaş yöneticisi Namhani üzerine yapılan sefer hakkında izahatlarda bulunmaktadır. Tüm bu bilgiler de Lagaş kenti yöneticisi Namhani, V. Uruk hanedanının kurucusu Utuhegal, son Guti kralı Tirigan ve III. Ur Sülalesi kralı Ur-nammu’nun çağdaş oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Bilgiç, 1982: 101; Bayram, 1990: 86, 92). Utuhegal, Gutilere karşı yürütmüş olduğu mücadelenin konu edildiği metinde tanrılar tarafından yetkilendirilerek desteklendiğini vurguladıktan sonra Gutilerin barbar bir toplum olduklarından bahsetmekte ve kazandığı zaferin ardından krallığın Sumer ülkesinde yeniden tesis edilmesini şu ifadelerle belirtmektedir:

“ENLİL – Bütün ülkelerin kralı Enlil, güçlü adam, Ereğ’in kralı, (dünyanın) dört bucağının kralı, buyruğuna kimsenin karşı çıkamadığı kral Utuhegal’e, kolunu tanrılara karşı kaldıran, Sümer krallığını yabancı ülkeye alıp götüreren, Sümer’i düşmanlıkla dolduran, karısı olandan karısını çekip alan, çocuğu olandan çocuğunu çekip alan (ve) ülkede düşmanlık ve ayaklanma çıkaran dağın yılanı (ve) akrebi Guti ülkesinin adını yok etmesini buyurdu.

(Bunun üzerine) o (Utuhegal) kraliçesi İnanna’ya gitti (ve) yakardı: “Kraliçem bütün yabancı (ülkelere) saldıran savaşın dişi aslanı! Enlil bana krallığı Sümer’e geri getirme buyruğu verdi. (Bu işte) benim yanımda ol! Guti ülkesi kralı Tirigan...’in ..’ini parçalara ayırdı (?). Ona karşı hiç kimse yürümedi (ama yine de) o Dicle’yi ve deniz kıyısını ele geçirdi. Sümer’de aşağıdaki tarlaları kapattı, yukarıdaki yolları kapattı. Ülke’nin yollarını yaban otlarına büründürdü.”

Enlil’in güç bahsettiği, İnanna’nın gönlünde seçtiği güçlü adam, kral Utuhegal Ereğ’ten çıkarak ona (Tirigan’a) karşı savaş’a gitti. (Tanrı) İşkur’un evinde ona adak sundu (?) (ve) kentine konuştu: “Enlil bana Guti ülkesini verdi; kraliçem İnanna yandaşım olarak yazgımı Dumuzi’nin sorumluluğuna verdi, göğün ama-uşumgal’i (tanrıça) Ninsun’un oğlu Gılgamış’ı maşkim olarak verdi.”

Ereğ’in yurttaşları (ve) Kullab’ın (Ereğ’in bir bölgesi) yurttaşları neşeyle doldular. Kentinin (insanları) tek bir adam gibi onu izledi (ve) o, (onların arasından) seçtiği taburları yönetti.

İşkur’un evinden ayrıldıktan sonra dördüncü günde İturungal (ırmağının) nagsu’sunda bir adak sundu (?); beşinci günde tanrıça İlitabba’nın kutsal mekânında bir adak sundu (?). Tirigan’ın Sümer’e elçi olarak gönderdiği şakannak’ları Ur-Ninazu’yu (ve) Nabi-Enlil’i tutsak aldı (ve) ellerinin üzerine tahta “sopalar” koydu.

İlitabba’nın evinden ayrıldıktan sonra, ona yakardı altıncı günde o (Utuhegal) Muru’da bir adak sundu (?); İşkur’un huzuruna gitti ve “İşkur, Enlil bana silah verdi. (Bu işte) benim yanımda ol!”

Tam o gece, ...; o (Utuhegal) Utu’ya gitti (ve) ve ona yakardı: “Utu, Enlil bana Guti ülkesini verdi. (Bu işte) benim yanımda ol!”

O yerde (?) Guti ülkesi kendi (?) kuvvetlerini (?) topladı (?) (ve) ona karşı askerlerini gönderdi. Güçlü adam Utuhegal onları yendi ve onların şakannak’larını tutsak aldı.

Sonra Guti ülkesi kralı Tirigan tek başına (Guti ülkesine doğru) kaçtı. Sığındığı Dubrum’da iyi muamele (?) gördü. (Fakat) Dubrum’un adamları Utuhegal’in güç bahsettiği kral olduğunu bildikleri için Tirigan’ı serbest bırakmadılar. Utuhegal’in elçisi Tirigan (ve) annesini Dubrum’da tutsak aldı, onların ellerinin üzerine “sopalar” koydu (ve) onun gözlerini bağladı (?). (Ondan sonra) o (Tirigan) Utuhegal’in huzuruna getirildi, kendisini Utuhegal’in ayaklarının önüne attı (ve) o (Utuhegal) ayağını onun boynuna koydu. (Sonra o) secde etti (?) ve Dağın yılanı (ve) akrebi Guti ülkesi’i kendi

topraklarından (?) çıkardı (ve böylelikle) krallık Sümer'e geri döndü." (Kramer, 2002: 422 – 424).

Bu metne göre Utuhegal'in elde etmiş olduğu başarıdan sonra Gutiler gelmiş oldukları topraklara geri dönmüşlerdir. Ancak III. Ur Hanedanı zamanına tarihlenen mitler ve ilahiler gibi yazınsal metinlerden edilen bilgilere göre Gutilerin Mezopotamya'daki varlığı hala devam etmekte ve toplumsal psikoloji üzerindeki dehşet uyandırıcı etkileri varlığını korumaktadır (Kramer, 2002: 58 – 59). Mezopotamya'daki Guti etkisi III. Ur Hanedanlığı'nın ardından bölgenin yeni hakimi olan Babilliler zamanında da devam etmiştir. Öyle ki, Babil kralı Hammurabi'nin faaliyetlerini anlatan metinlerde söz konusu kralın otuzuncu iktidar yılından ölüm yılına kadar sürekli olarak savaşlarla meşgul olduğu görülmektedir. Marhaşi sınırından gelen Elam ordusuyla karşı karşıya gelinen bir savaşta Elamlıların müttefikleri arasında Gutilerin de gösterilmesi bu durumun açık bir göstergesidir (Oppenheim, 1977: 156).

Sonuç

Eskiçağ Önasya toprakları Sumer, Akad, Babil, Asur gibi yerleşik büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasının yanı sıra Lullubiler, Gutiler, İskitler ve Kimmerler gibi Asyalı toplumların da yayılım alanı olmuştur. Bu kavimlerin hakkında en az bilgiye sahip olunanı hiç kuşkusuz Gutilerdir. Kendilerine ait orijinal Gut dili ile yazılmış metinlerin bulunmayışı ve haklarındaki bilgilerin Mezopotamya kökenli dillerle yazılmış tabletlerden elde edilmesi bu kavmin menşeinin belirlenmesinde güçlük çekilmesine neden olmaktadır. Ancak Mezopotamya toplumlarına ait tabletlerde geçen Guti kral adları üzerinde yapılan araştırmalar göstermiştir ki; Gutilerin dil yapıları, yaşam şekilleri ve anavatanları söz konusu kavmin Türk veya Türklerle akraba bir kavim olduğu iddiasını desteklemektedir. Türkler gibi boylar halinde yaşamaları, her boyun kendine ait bir beylik makamının bulunması ve Türk hükümdar anlayışına uygun olarak Guti kavminin de iş başına gelecek olan beyi seçimle belirlemesi Gutilerin Türk menşeli bir kavim olduğu iddiasını kuvvetlendiren diğer bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu kavmin metal işlemeciliğindeki gelişmişliğinin yansıması olarak karşımıza çıkan silah türlerinin Önasya topraklarından Çin'e kadar geniş bir alana yayılmış olması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Her ne kadar Gutilerin Türk kökenli bir kavim olduğu kesin ifadelerle ortaya koyulamamış olsa da güncel bilgilerimize göre bu iddia şimdilik en kuvvetli tespittir.

Batı Türkistan topraklarından göç etmek suretiyle Zagros Dağları bölgesine gelen Gutilerin Mezopotamya topraklarında varlık göstermesi Akadlılar döneminde gerçekleşmiştir. Guti boylarının Mezopotamya coğrafyasına akınlar düzenlemesinin önemli sebeplerinden belki de en önemlisi Akad İmparatorluğu'nun benimsemiş olduğu sömürüye dayalı yayılmacı politikadır. Öyle ki, Agade kenti merkez olmak üzere dört bir yana seferler düzenleyen Akadlıların yağmalarından Lullubiler ve Gutiler gibi kavimler de fazlasıyla etkilenmiştir. Bu durum da, Guti kavminin Akadlılar üzerine saldırılar gerçekleştirmesine neden olmuştur. Sumerce tabletlerden elde edilen bilgilere göre oldukça savaşçı bir kavim olduğu görülen Gutiler, Mezopotamya toplumları için korku kaynağı ve kural tanımaz barbarlardı. Ancak söz konusu ithamlarda bulunan metinlerin Mezopotamya menşeli olması yanlı bir bakış açısı ile yazılmış olabilecekleri kanaatini de oluşturmaktadır. Çünkü Gutilere ait herhangi bir yazılı belgenin henüz ele geçirilememiş olması söz konusu kavmin Mezopotamya toplumları hakkındaki düşüncelerini göremeyişimize neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, çivi yazılı belgelerde Guti hakimiyet sürecinin bir tür anarşi devri olarak gösterilmiş olmasına rağmen Lagaş kenti yöneticisi Gudea'nın herhangi bir problemle karşılaşmadan pek çok imar ve inşaa faaliyetlerinde bulunabilmesi ve iktidarını sürdürebilmesi bu kanaatimizi desteklemektedir.

Sumerce metinlerde Akad kralı Naram-Sin'in cezalandırılması amacıyla tanrılar tarafından Gutiler'in görevlendirildiği belirtilmektedir. Buna sebep olan olay olarak da Naram-Sin'in Nippur kentinde bulunan Tanrı Enlil'in ikametgâhı Ekur tapınağını yakıp yıkması gösterilmektedir. Ancak Nippur kentinde yapılan kazılarda herhangi bir yangın tabakasına rastlanılmadığı gibi Naram-Sin'in

adının yazılı olduğu tuğlaların bulunmuş olması söz konusu kralın tabletlerdeki iddianın aksine Nippur kentinde inşa faaliyetleri yürütmüş olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce dini, toplumsal, edebi ve siyasal açılardan Sumer geleneğine aykırı faaliyetlerde bulunan Akad krallarından bu anlatılarla bir çeşit ölç alınmak istenmiştir. Akad Devleti'nin yıkılmasından sonra bölgeye hakim olan Gutilerin Mezopotamya kentlerinin yerel yöneticilerini vergi vermeleri şartı ile tahtta bıraktıkları görülmektedir. Kanaatimizce bu durumun en önemli gerekçesi yabancıları oldukları Mezopotamya halklarıyla doğrudan irtibata geçmenin ortaya çıkarabileceği muhtemel sorunların önüne geçmek ve vergilerin düzenli olarak toplanmasını sağlamaktır. Eskiçağ Önasya topraklarında doksan yıldan biraz daha uzun bir süre devam etmiş olan Guti hakimiyeti döneminin Uruk kralı Utuhegal tarafından sonlandırılmasının ardından Gutilerin Zagros Dağlarına geri çekildikleri görülmektedir. Ancak Babil ve Asur dönemlerinde yazılmış olan metinlerde Gutilerden bahsedilmesi söz konusu kavmin Önasya topraklarındaki varlığını koruduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Ağasıoğlu, F. (2000). Kadim Azerbaycan'da Gutti Devleti. *Bilge Dergisi*, 23, 15-18.
- Balkan, K. (1990). Eski Önasya'da Kut (veya Gut) Halkının Dili İle Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik. *Erdem*, 6(6), 1-64.
- Bayram, S. (1990). *Kaynaklara Göre Güney-Doğu Anadolu'da Proto-Türk İzleri*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Bilgiç, E. (1982). Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri. *Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*. A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. 75-121.
- Çeçen, S. (2008). Eski Çağda Türkler. *Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı* (1. Basım, ss. 101- 108). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, İ., 2000. Sumerlilerin Kökeni ve Kültürü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 5(17) - Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Sayısı, 177-200.
- Elçibey, E. (2014). İbn El-Esir Hazarlar Hakkında. Muhammet Kemaloğlu (Çev. Akt.). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 57-76.
- Espak, P. (2016). The Establishment of Ur III Dynasty From the Gutians to the Formation of the Neo-Sumerian Imperial Ideology and Pantheon. *Kings*, In T. R. Kämmerer & M. Köiv & V. Sazonov (Eds.), *Gods and People Establishing Monarchies in the Ancient World.. Acta Antiqua Mediterranea et Orientalia 4 Alter Orient und Altes Testament, Band 390 / 4* (1st. ed., pp. 77-108). Urarit-Verlag Press. <https://doi.org/10.1515/olzg-2019-0009>
- Foster, B.R. (2016). *The Age of Agade – Inventing Empire in Ancient Mesopotamia* (1s. Ed.). Routledge Press. <https://doi.org/10.4324/9781315686561>
- Frayne, D. (1993). *Sargonic and Gutian Periods (2334 – 2113 BC)* (1st ed.). RIM. Vol. 2. University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442658578>
- Frederic, L. (1974). *Medeniyet Tarihi. C. 1* (1. Basım). Vahdet Gültekin (Çev.). Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi.
- Gadd, C.J. (2006) The Dynasty of Agade and The Gutian Invasion. In I. E. S. Edwards & C. J. Gadd & N. G. L. Hammond (Eds.), *Cambridge Ancient History. 1(2)* (1st ed., pp. 417-463). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/chol9780521077910.010>

- Gelb, I.J. (1973). *Old Akkadian Writing and Grammar* (2nd ed.). The University of Chicago Press.
- Günbattı, C. (2007). *Sumerler, Gutlar, Hattiler, Hurriter, Urartular Kökenleri, Tarihleri, Dilleri ve Kültürleri*. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Jacobsen, T. (1939). *The Sumerian King List* (1st ed.). (AS 11). The University of Chicago Press.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi* (1. Basım). A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. https://doi.org/10.1501/dtcfder_00000000951
- Kısamov, N. (2015). Tarım Mummy in Socio-Ethnological Perspective. *Journal of Eurasian Studies*. VII(2): 40-54.
- Koca, S. (2002). Türklerin Göçleri ve Yayılmaları, İçinde H. C. Güzel & K. Çiçek & S. Koca (Eds.), *Türkler Ansiklopedisi. C.1* (1. Basım, ss. 651-663). Yeni Türkiye Yayınları.
- Koppers, W. (2002). Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik. İçinde H. C. Güzel & K. Çiçek & S. Koca (Eds.), *Türkler Ansiklopedisi. C.1*. (1. Basım, ss. 316-334). Yeni Türkiye Yayınları.
- Köroğlu, K. (2013). *Eski Mezopotamya Tarihi - Başlangıcından Perslere Kadar* (8. Basım). İletişim Yayınları.
- Kramer, S.N. (2002). *Sümerler* (1. Basım). Kabalcı Yayınları.
- Kuhrt, A. (2013). *Eskiçağda Yakındoğu (M.Ö. 3000- 330), C. 1* (3. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Landsberger, B. (1937). Ön Asya Kadim Tarihinin Esas Meseleleri. *II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (20-25 Eylül 1937)*, 98-110.
- McLaughlin, J.L. (2012). *The Ancient Near East - An Essential Guide* (1st ed.). Abingdon Press.
- Memiş, E. (2002). Ortadoğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları, İçinde H. C. Güzel & K. Çiçek & S. Koca (Eds.), *Türkler Ansiklopedisi. C.1* (1. Basım, ss. 435-450). Yeni Türkiye Yayınları.
- Memiş, E. (2009). *Eskiçağda Türkler* (2. Basım). Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Memiş, E. (2017). *Eskiçağda Mezopotamya* (2. Basım). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Mieroop, M.V.D. (2002). Gutians, In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopedia Iranica. XI(4)* (1st ed., pp. 408-410). Bibliotheca Persica Press.
- Mieroop, M.V.D. (2014). *Hammurabi* (2nd ed.). Bülent O. Doğan (Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nissen, H.J. (2004). *Ana Hatlarıyla Mezopotamya* (1. Basım). Zühre İlkelen (Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Oates, J. (2015). *Babil* (2. Basım). Fatma Çizmeli (Çev.). Arkadaş Yayınları.
- Oppenheim, A.L. (1977). *Ancient Mesopotamia* (2nd ed.). The University of Chicago Press.
- Pollock, S. (1999). *Ancient Mesopotamia: The Eden that Never Was* (1st ed.). Cambridge University Press.
- Roberts, J.M. (2011). *Dünya Tarihi – Tarihöncesi Çağlardan 18. Yüzyıla. C.1* (1. Basım). İdem Erman (Çev.). İnkılap Kitabevi.
- Sever, E. (2008). *Asur Tarihi* (3. Basım). Kaynak Yayınları.
- Sevin, V. (2005). *Hakkâri Taşları: Çıplak Savaşçıların Gizemi* (1. Basım). Yapı Kredi Yayınları.

-
- Yıldırım, E. (2017). *Eskiçağ Mezopotamyasında Liderler Krallar Kahramanlar* (1. Basım). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Zekiyev, M.F. (2002). Ön ve Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz'in Kuzeyi, İdil-Ural ve Batı Sibirya'daki Eski Türkler. İçinde H. C. Güzel & K. Çiçek & S. Koca (Eds.), *Türkler Ansiklopedisi. C.1.* (1. Basım, ss. 424-431). Yeni Türkiye Yayınları.